

Zouhar, Jan

[Pospíšil, Ivo. Fenomén šílenství v ruské literatuře 19. a 20. století]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1996, vol. 45, iss. B43, pp. 106-107

ISBN 80-210-1442-3

ISSN 0231-7664

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107268>

Access Date: 03. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

hlédnutí je víc (a teď o ně nejde). Zřejmě jde o znaky jistého spěchu při přípravě textu k tisku. Vzhledem k tomu, že kniha typograficky působí dobře, je to škoda.

Publikace se opírá o velmi bohatou (především knižní) literaturu z řady jazyků. Jejím kladem je, že se dobře čte.

Miloš Dokulil

Ivo Pospíšil: Fenomén šilenství v ruské literatuře 19. a 20. století. Masarykova univerzita, Brno 1995, 152 s.

Zdánlivě Foucaultovou stopou se vydal ve své zatím poslední monografii náš přední rusista profesor Ivo Pospíšil. Jeho práce má přinejmenším dvě roviny — literárněvědnou, když zkoumá vztahy mezi motivem a tématem šilenství a jeho proměnou v kategorii, tedy tvarovou a žánrovou dominantu a nástroj literární transformace, a filozofickou, ve které téma šilenství ústíci v etickou transcendenci prokazuje, že literatura se znovu stává výsledkem i nástrojem „řešení nebo pseudořešení zásadních lidských otázek“ (11), a zvláště ruská literatura v něm přesahuje národní hranice a stává se „všelidským poselstvím o existenciálním tlaku, touze po úniku a vytvoření jiného světa“ (9). Zejména tuto filozofickou rovinu Pospíšilovy práce zde chci připomenout.

Autor si podle mého soudu správně položil otázku, z čeho vyrůstá filozofická povaha ruské literatury. Není to jen tím, že ruské umění tradičně přesahuje estetický rámec k etickému ideálu, k utopii, supluje filozofii, politiku a vědy. Ivo Pospíšil přesvědčivě ukazuje, že tento filozofující ráz ruské literatury a její antropologickou konstantu určuje i jeden ze zvláštních rysů ruského myšlení a ruské kultury vůbec — podvojnost, dualita, paralelnost, sémantické opozice (Rusko-Evropa, pohanství-křesťanství, západní-východní křesťanství, starověrectví-ortodoxie, patriarchální-nové (Petrovo) Rusko). Tato dualita, která se projevuje v nevyváženosti, nerozhodnosti, kolísavosti, váhání, souvisí s enklávní povahou Ruska a vyplývá podle autora z apriorní nedůvěry k individualitě a ze snahy dospět k „objektivnímu“, nadindividuálnímu. Avšak právě dualita, která obsahuje pro ruské myšlení tak typický princip výběru, přináší etický přesah, transcendenci, která je současně novou dualitou. Ivo Pospíšil zde uvádí, že etický přesah se projevuje jednak v proslulé ruské pasivitě, jednak v prozření, a připomíná, že celý řetězec dualita — výběr — mravní přesah — nová dualita má své kořeny ve východním myšlení, které se do křesťanství dostávalo prostřednictvím gnóse.

Právě šilenství jako útěk z tohoto světa, jako obrana před jeho krutostí, je pak jedním z důsledků ruských dualit a transcendence a jeho opakem je prozření, nové vidění světa. Autor dokládá, že značný počet „šilných“ postav v ruské literatuře nevyplývá z psychologických kategorií, ale spíše z enklávní povahy ruského myšlení, z jeho duality. Připomíná stíet staroruského a novoruského pojetí šilenství jako další antinomii ruské kultury, která se v literatuře 19. století objevila v několika podobách — jako destrukce racionality, rozumné a mravní uspořádanosti světa pod existenciálním úderem, jako sociálně etická substituce a jako vnucená, kompromitující sociální role. Tyto podoby „šilenství“ jsou ilustrovány na řadě autorů a jejich literárních děl (mj. Puškin, Leskov, Žukovskij, Gogol, Gončarov, Saltykov-Ščedrin, Gorkij, Gribojedov, Čechov, Garšin, Andrejev). Zastavme se u poslední z nich, mj. proto, že ji I. Pospíšil dokumentuje i na postavě Petra Jakovleviče Čadajevova. „Prvního ruského filozofa“ zasazuje do širokých dobových společenských, politických a ideových souvislostí, charakterizuje jeho myslitelský profil, okolnosti vzniku a vydání jeho Filozofických listů a Apologie bláznovy a přesvědčuje o tom, že Čadajevovo bláznovství jako vnucená maska i jako výsledek psychické schizoidnosti je plodem ruského prostředí a mentality, stejně jako čistě ruský je „paradox jeho odporu k moci, který s sebou nese její ještě větší prosazování“ (68). Připomínám, že obsáhlé kapitoly jsou v práci věnovány Tolstému a zejména Dostojevskému, z literatury našeho století pak Alexandru Grinovi a tzv. ruskému postmodernismu, pozoruhodná je i kapitola Poznámky k srovnávání tématu šilenství v ruské a české literatuře.

Inspiraci Foucaultem, o které jsem se v úvodu zmínil, autor nezamlčuje, vychází však z mnoha dalších podnětů a přináší originální vidění celého tématu. Pospíšilova široce poučená a čtivá mo-

nografie je dokladem vysokých kvalit samotného autora, ale i úrovně celé brněnské rusistiky a slavistiky. Přináší významné podněty nejen pro badatele v oblasti literární vědy a estetiky, nýbrž i pro historiky ruského myšlení a filozofie.

Jan Zouhar

Jiří Gabriel a kol.: Česká filozofie ve 20. století, I. a II., Masarykova univerzita, Brno 1995, 359 s. a 186 s.

Dva svazky české filozofie 20. stol. (I.- Směry, osobnosti, problémy; II.-Biograficko-bibliografický slovník), které dostává česká filozofická obec na knihkupecký stůl, představují svého druhu ojedinělé dílo. „Česká filozofie“ jako titul v sobě zahrnuje nejistotu, zda filozofie, jež svojí povahou je vědění o celku, tedy vědění všelidské, unese ono úzké regionální pojednání.

Titul „česká filozofie“ mohl mít (a často měl) význam jen pro náš desetimiliónový národ ve středu Evropy, jehož dějinné osudy rozhodně nepatří k velkým a klíčovým.

V období od listopadu 1989 se však stále přesvědčivěji prokazuje životaschopnost českých filozofů: např. působením našich filozofů na zahraničních univerzitách, díla našich badatelů vycházející v cizích jazycích. Tak se celkově rozšiřuje zvláště v euroamerické civilizaci povědomí o českých filozofech. I na pozadí tohoto obratu (jehož jednotlivé kroky byly učiněny samozřejmě už před rokem 1989) posuzované dílo můžeme jen uvítat, nehledě na to, že doplňuje jiné starší práce z této oblasti.

20. století je v české společnosti stoletím změn a „převratů“. Přicházejí ve vlnách (1918, 1938–39, 1945, 1948, 1968, 1989), a tím vymezují i období, v nichž nacházíme proměny filozofování. Soustředíme pozornost nejprve na I. svazek. Je členěn do tří kapitol. 1. kapitola je klíčová, protože naznačuje rozhodující zdroje českých filozofů vlastně až do dneska. 2. kapitola je věnována proměně marxistické filozofie, návratům k Masarykovi, oživení strukturalismu, filozofům v emigraci a konečně filozofii po r. 1989. 3. kapitolu autoři nazvali „Několik sond“. Jsou to uzavřené studie věnované jednotlivým námětům jako pozitivismus a etické myšlení, právní a normativní teorie v Brně, filozofie dějin, filozofie a technika, filozofie a krásná literatura, překladová literatura, filozofické časopisy a mezinárodní filozofické kongresy v ČR.

První dvě kapitoly působí sevřeněji a vyčerpávajícím způsobem zpřehledňují osudy české filozofie od začátku století do dneska. 3. kapitola je jakýmsi appendixem (s výjimkou posledních tří oddílů, které organicky k dílu náležejí především svým informatickým zaměřením), v němž se autoři pokusili explikovat náměty „přirozeně“ obsažené už v kapitolách 1. a 2. Dílo by, myslím, působilo sevřeněji, kdyby byla 3. kapitola (kromě posledních tří oddílů) vyložena v rámci konceptu předešlých částí. Za šťastně zvolená témata 3. kapitoly považuji zejména filozofii dějin a problém techniky v české filozofii.

Vraťme se alespoň letmo k 1. kapitole. Zahajuje ji kapitola o Masarykovi, který do vlnu našeho století položil důraz na mravnost, humanitu a současně vědu. Masarykův cit pro české i světové problémy, schopnost pronikavé analýzy a reflexe české otázky v nejšířším slova smyslu poznamenává české myšlení ve 20. století několikrát, naposledy je aktuální i dnes. Poté autoři představují pozitivismus jako „konsolidační“ tendence filozofování, čímž rozumím první soustavný pokus vyrovnat se s filozofií evropskou. Nebýt pozitivismu, těžko by všechny další filozofické aspirace byly možné. Konečně český pozitivismus díky Masarykovi byl schopen postavit vlastní korektury a tím zabránit tomu, aby „filozofii byla utřata hlava“ (Husserl). Speklativní idealistická kritika pozitivismu proto spíše než odsouzení hledá nové orientace. Nachází je jednak v životní síle, jednak v totálním osvobození filozofující osobnosti od determinujících vlivů; metafyzika, náboženství, hodnoty jsou klíčová slova kritického postoje k pozitivismu. Jeden z vrcholů předválečné filozofie představují protestanští filozofové, zejména E. Rádl, jehož dílo je dnes znovuoobjevováno. Rádl sice následuje Masaryka, pokračuje však mnohem radikálněji v úsilí odloučit pravdu od našich intelektuálních výkonů a spojovat ji s pojetím, které chápe „pravé“ jako to, co má člověka. Vedle Rádlu je tu J. L. Hromádka a J. B. Kozák. Zatímco protestanští filozofové byli osobitými